

ELS ESPAIS GEOGRÀFICS EN TEMPS DE RAMON MUNTANER

MARC-AURELI VILA
(Sessió del 16 de novembre de 1990)

Ramon Muntaner (1265-1336) menà una vida plena de continguts, durant la qual els Països Catalans li foren constants espais geogràfics de referència en el seu anar i venir per la Mediterrània. Muntaner nasqué i morí en terres dels Països Catalans —Peralada al Principat, Eivissa a les Pitiüses—; i tingué residència formal en tots els aspectes, en cada un d'aquests països. La seva propietat rural de Xirivella, al País Valencià, li fou lloc de repòs que aprofità per escriure la seva *Crònica*. Va deixar aquest món als setanta-un anys; una edat molt avançada en aquells temps.

Muntaner fou viatger per la geografia de la Mediterrània, que és com dir que fou un viatger internacional. Veié diversitat de terres i les visqué d'acord amb llurs continguts geogràfic i humà. Conegué la Catalunya del nord dels Pirineus, l'illa de Sicília i la Calàbria. Es mogué, i no gens com a turista, pels Balcans; i residí a la península de *Gelibolu*, que voreja per l'oest l'estret dels Dardanels. Senyorejà l'illa africana de Gerba, que s'alça frec a frec del litoral de Tunísia.

A través de la *Crònica* de Muntaner es pot arribar a percebre, en una mesura acceptable, el nivell de coneixements geogràfics que havien assolit les persones instruïdes dels Països Catalans. En certa manera i la seva *Crònica*, Muntaner els va fer de portaveu. Sabem per aquest cronista la cota a què havia arribat la població de l'època, pel que feia a la mentalització dels espais pròxims i dels espais llunyans de la geografia de la Mediterrània; i tot això en el tombant del segle XIII i primers dècennis del segle XIV. La lectura de la *Crònica* de Muntaner —i semblantment, les dels altres grans cronistes que historiaren els Països Catalans a la baixa edat mitjana— ens facilita l'estudi de les cartes de navegar d'aquells segles; uns treballs cartogràfics dels quals foren mestres els mallorquins, els catalans del Principat i els pisans.

Amb un atreviment certament agosarat que esperem que se'ns perdoni, fem la tentativa d'establir un paral·lelisme entre la noció que dels espais geogràfics de-

via tenir Ramon Muntaner i amb ell la gent del seu temps, i la que en tenim nosaltres a les acaballes del segle XX.

Hem encasellat en cinc especificacions els coneixements fruit de l'observació i de l'anàlisi que es podia i es pot tenir dels àmbits de la Terra; i pel que fa als temps contemporanis, també de l'Univers.

Vet ací les especificacions:

A) Espais geogràfics interrelacionats per llurs valors culturals i històrics i amb una parla com a vincle d'identificació nacional. Tant en temps de Muntaner com en els actuals, n'eren exemple els Països Catalans. D'aquests Països, Muntaner en tenia un coneixement geogràfic força complet.

B) Espais geogràfics adjacents als nacionals amb estructures culturals i socials dissemblants. En temps de Muntaner, ho eren els territoris no catalans cristians de la península Ibèrica; com també ho eren la França i la Gascunya. En els temps actuals, aquest concepte d'espais geogràfics adjacents s'aplica, vist des dels Països Catalans, a tot Europa.

C) Espais geogràfics allunyats dels nacionals amb els quals, emperò, es mantenen o es poden mantenir relacions polítiques, econòmiques i culturals. En temps de Muntaner, eren les terres directament relacionades amb la mar Mediterrània; en els temps d'ara, la totalitat del planeta Terra.

D) Espais geogràfics dels quals es tenen referències més o menys verídiques, i amb els quals, ocasionalment, s'ha tingut relacions directes o indirectes. En temps de Muntaner, aquesta definició es podia aplicar a les terres del nord i del nord-est d'Europa, a les de l'Àsia relacionades amb l'oceà Índic i amb els mars de la Xina; com també les interiors de la part septentrional d'Àfrica. Actualment, podem aplicar un criteri semblant amb referència al sistema solar i als espais de l'Univers sota observació; o sigui, que ens separem del camp específic de la geografia.

E) Espais ignots. En temps de Muntaner ho eren tots els territoris i mars del planeta Terra, dels quals no es tenia ni tan sols una vaga idea a través d'unes hipòtesis raonades. En els temps que vivim, aquesta especificació comprèn els espais de l'Univers que els astrònoms tracten de penetrar a través d'una visió electrònica, en substitució de les imatges proporcionades pels més grans telescopis.

A la *Crònica* de Muntaner es fa esment d'un seguit d'espais geogràfics. Per esperit de recerca, i no per simple curiositat, s'ha pres nota del nombre de vegades que diversos espais s'esmenten en el text per tal d'obtenir unes xifres que es puguin prendre per indicis o assenyalaments de la importància que assolien cada un d'aquests espais en l'intel·lecte de Muntaner i en la ment dels qui, com ell, pertanyien al sector més pensant de l'època. El resultat obtingut s'ha tractat d'encaixar-lo, de manera temptativa, en l'encasellat que s'ha presentat.

Les referències que apareixen a la *Crònica* de Muntaner referents a territoris

relacionats amb la Mediterrània, poden ésser directes o indirectes. Quan es fa esment d'un determinat port marítim, s'ha d'entendre que es fa referència indirecta al seu *hinterland*, al seu rerepaís. És molt difícil de trobar un port que no feinegi en funció de l'economia d'unes terres de l'interior. L'esment que es fa de Gènova a la *Crònica*, i es tracta d'un cas entre d'altres, s'ha de relacionar amb les terres i les economies de les planes llombardes i piemonteses situades al nord dels Apenins Lígurs. Quan es parla d'Alcoll —l'actual port de Col·lo, a Algèria— es diu, i de manera prou directa, que era el port de la rica contrada d'altiplans amb centre econòmic a Constantina.

Els espais geogràfics que constitueixen els Països Catalans i que, conjuntament amb el regne d'Aragó i en temps de Muntaner integraven un poder polític supranacional institucionalitzat en la Corona catalanoaragonesa, mereixeren a la *Crònica* nombroses referències, que per al regne d'Aragó arriben a 72. Les terres dels Països Catalans hi apareixen d'acord amb les xifres que s'esmenten: Catalunya, 103 vegades; les Balears, 57 vegades (Mallorca, 34; Menorca, 11; Eivissa, 9, i Cabrera, 3). El regne de València és esmentat 53 cops. La Catalunya continental, la dels comtats, 36 vegades: el Rosselló, 18; el Conflent, 9; i la Cerdanya, 9. En total, els territoris dels Països Catalans assoleixen 249 referències. Aquests països corresponien, i segueixen corresponent, a l'especificació A de l'encasellat.

La denominació *Espanya* per a referir-se a la totalitat de la península Ibèrica, surt 18 vegades a la *Crònica* de Muntaner. D'aquesta xifra, 13 hi són per a ponderar alguna persona o alguna realitat, bo i dient que cap altra de la seva qualitat o semblança, es podia trobar a tot Espanya; a tota la península Ibèrica. Avui dia, aquesta dèria de comparar, sovint amb caràcter ponderatiu, se sol aplicar referint-se a tot Europa i és així que es diu que la fusió de dues «caixes» catalanes ha creat la segona gran «caixa» de tot Europa; o bé, es compara el nombre de catalano parlants amb les xifres que es refereixen a altres llengües europees; o també, pel que fa als aeroports, es compara el moviment en passatgers o en vols dels Països Catalans amb d'altres aeroports del continent europeu. Cal dir que el terme *Europa* no apareix, en cap moment, a la *Crònica* de Muntaner.

En determinat lloc de l'obra que es comenta, es fa referència a Espanya, a la península Ibèrica, com la gran regió geogràfica, de la qual el rei de Castella pretenia esdevenir emperador: «Mas del rei de Castella vos he aitant dir que hi era anat (al Consili de Lleó del Loire), per ço com cuidava ésser emperador d'Espanya, que anc res no hi pot recaptar, ans se n'hac entornat en sos regnes». Es tracta d'un de tants antecedents de la constant apetència annexionista que ha singularitzat l'actuació i l'actitud polítiques polaritzades en l'epicentre peninsular. En aquest cas, el concepte Espanya, la península Ibèrica, corresponia a l'especificació B de l'encasellat.

A la *Crònica*, es fa referència a determinats grans territoris partint de dues concepcions geogràfiques distintes: el d'una gran regió física o bé el d'unes terres

amb una personalitat política i econòmica ben definides. Entre els territoris que es mencionen d'acord amb la geografia física, hi ha les penínsules; emperò el terme *península* no apareix en cap moment, perquè es tracta d'un terme geofísic, l'ús popular del qual no correspon a l'època de Muntaner. Altra cosa era quan es tractava de les illes. El vocable *península* és un terme culte, avui plenament popular, que s'originà, com és prou sabut, d'*insula*, 'illa', amb l'afegit *paene*, 'quasi'.

El promontori de Peníscola es troba al litoral del País Valencià. Muntaner s'hi refereix un parell de vegades. Per etimologia, aquest topònim correspon a *península*. Tanmateix, i d'acord amb la geomorfologia, es tracta simplement d'un *tombolo*; un penyal insular unit a la ribera marítima per un corredor arenós originat per la persistent dinàmica del mar.

S'ha fet referència a *Espanya* com a sinònim de *península Ibèrica*; doncs bé, a la *Crònica* de Muntaner surt alguna referència a Espanya que prou sembla que s'aparti del concepte peninsular. En al·ludir Muntaner a un itinerari per mar d'un templer de nom frare Roger, o sigui Roger de Flor, indica que recorregué «la ribera de Pisa, e de Gènova, e de Proença, e Catalunya, e Espanya e Barbaria». Amb el nom de Catalunya, Muntaner també comprenia les terres del regne de València repoblat amb catalans. Pel que fa al terme Espanya i en aquest cas, era aplicat a les costes d'unes terres peninsulars governades pels sarraïns. La geografia humana, a través de la *Crònica*, adoptava denominacions captades de la geografia física.

La península de Calàbria amb la simple denominació de Calàbria apareix a la *Crònica* 62 vegades; li fa companyia l'illa de Sicília, amb l'escarrit nom de Sicília, o amb el de regne de Sicília, amb un total de 106 referències. Bé és veritat que aquesta profusió de referències, pel que fa a aquests dos territoris, responia a la importància política que assoliren Calàbria i Sicília en vida de Muntaner. Una sola vegada es fa referència a Itàlia, entenent com a tal la península Itàlica.

Gal·lípoli, avui *Gelibolu*, era el nom de la península que, relacionada amb els Balcans, domina l'estret dels Dardanels. La localitat de la qual prové el topònim peninsular és citada 15 vegades a la *Crònica*, per raons d'eminent caràcter polític-militar. Per l'estret dels Dardanels, la mar Mediterrània es comunica amb la mar Negra; i donava pas, des de molt abans del temps de Muntaner, a un intens moviment mercantil amb l'interior d'Àsia.

Altres territoris són mencionats d'acord amb la política internacional dels temps de Muntaner. Alemanya apareix a la *Crònica* 10 vegades; Castella, 25; Provença, 21; França, 27; Gascunya, 10 i Llombardia, 8. Tots aquests territoris, amb activitats polítiques més o menys sobiranes, corresponien a terres conegudes d'estructures socioeconòmiques i aspectes culturals diferents dels que corresponien als Països Catalans. A la relació anterior, s'hi han d'afegir les terres de Barbària que són esmentades 25 vegades i que avui coneixem amb la denominació *el Magrib* o *el Magreb*.

Aquests territoris corresponen a l'especificació C de l'encasellat.

Anglaterra només hi és esmentada dues vegades. Per a la gent dels Països Catalans del temps de Muntaner, es tractava d'un regne amb el qual els contactes eren molt esporàdics. Aquest regne corresponia a l'especificació D de l'encasellat.

Tot el que hem expressat es pot incloure en la geohistòria. Acceptem, del tot convençuts, que per tal de desenvolupar la temàtica tan breument exposada, s'haurien de treballar les altres *Cròniques* medievals, les diverses fonts documentals relatives a la baixa edat mitjana i la cartografia de l'època.